

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TOPISHMOQLARNING
LINGVOKUTUROLOGIK TADQIQI**Bektashev Otabek Qodiraliyevich***Qo'qon Davlat Universiteti Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent
greatbektash@mail.ru***Karimova Dilzodaxon Lazizjon qizi***Xorijiy til va adabiyoti (Ingliz tili) mutaxassisligi Birinchi kurs magistranti
dilizodaxon.karimova@icloud.com*

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida mavjud topishmoqlarni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Topishmoqlar xalq og'zaki ijodining qadimiy janri sifatida nafaqat tilning, balki xalq madaniyati, mentaliteti va tarixiy dunyoqarashining ifodasi hisoblanadi. Maqolada ingliz va o'zbek topishmoqlarining leksik-semantik, tematik va madaniy xususiyatlari o'zaro taqqoslab tahlil qilinadi. Natijalar xalq ruhiyatini, hayot tarzini aks ettirishda topishmoqlarning ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: topishmoq, lingvokulturologiya, madaniyat, o'zbek tili, ingliz tili, xalq og'zaki ijodi.

Til — bu nafaqat aloqa vositasi, balki milliy tafakkur va madaniyatni aks ettiruvchi hodisadir. Ayniqsa, topishmoqlar tilning obrazli qatlamini, xalqning estetik didini va ruhiy olamini yoritib beradi. Ingliz va o'zbek tillari ikki turli til oilasiga mansub bo'lsa-da, har ikkisinining topishmoq janri orqali o'z madaniyatini qanday aks ettirishi tahlil uchun qiziqarli va dolzarb mavzudur. O'zbek topishmoqlari asosan she'riy shaklda bo'lib, ko'pincha ikki yoki to'rt misradan iborat bo'ladi. Ular qofiyalangan, ritmik tuzilishga ega va obrazli ifodalar bilan boyitilgan. Ko'plab o'zbek topishmoqlari real hayotdagi narsalarni, ya'ni tabiat hodisalari, hayvonlar, uy-ro'zg'or buyumlari, insoniy faoliyat bilan bog'liq tushunchalarni obrazli va yashirin ma'no orqali ifodalaydi. Masalan:

1. Ko'k ko'ylakka qo'l yetmas. (Osmon)
2. Ko'k kosani to'ntardim. (Osmon)
3. Ko'k ko'ylakka g'o'za yoydim. (Osmon, yulduzlar)

Bu kabi topishmoqlar xalqning agrar jamiyatga mansub bo'lganini, atrof-muhit va kundalik hayot hodisalarini poetik uslubda ifodalaganini ko'rsatadi. O'zbek xalq topishmoqlarida mehnat qurollari ("belkurak", "saban", "ariq"), tabiat hodisalari ("quyosh", "oy", "yomg'ir"), hayvonlar ("tulki", "echki", "it"), insoniy qadriyatlar ("ona", "bola", "do'st") kabi tushunchalar keng aks ettiriladi. Ular orqali xalqning qadimiy hayot tarzi, yerga bo'lgan munosabati, qadriyatlar tizimi va tafakkur tarzi ifodalanadi.

Ingliz tilidagi topishmoqlar esa, o'zbekcha topishmoqlardan farqli o'laroq, ko'proq prozaik shaklda, qisqa gaplar orqali ifodalanadi. Ba'zilarida ritm va qofiya mavjud bo'lsa-da, ular she'riy shakldan ko'ra hikoyaviylikka, fikriy murakkablikka urg'u beradi. Misol uchun:

What has to be broken before you can use it? (An egg) yoki:

The more you take, the more you leave behind. (Footsteps)

Ushbu topishmoqlarda umumlashgan, falsafiy tushunchalar bilan ifodalangan ma'nolar mavjud bo'lib, ular ingliz xalqining individualistik tafakkurini, industrial rivojlanishni va abstrakt fikrlashni ifodalaydi. Ingliz topishmoqlari ko'proq maktab o'yinlarida, mental mashqlar sifatida, bolalarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishda ishlatiladi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, ingliz va o'zbek topishmoqlari o'z madaniyatlari va jamiyatlarining ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasini, qadriyat tizimini, mentalitetini o'zida mujassam etadi. O'zbek topishmoqlaridagi obrazlar ko'pincha tabiatga yaqin, hayotiy voqealarga asoslangan bo'lsa, ingliz topishmoqlarida abstraktsiya, falsafiylik va zamonaviy texnologik vositalarga ishora kuchli. Bundan tashqari, har ikkala tilda ham topishmoqlar metaforik va allegorik uslubda beriladi. Topishmoqlarda ishlatilgan leksik birliklar ham madaniy kontekstni ochib beradi. Masalan, o'zbek tilida ishlatiladigan "tandir", "non", "qozon", "ariq", "qamish" kabi so'zlar mahalliy hayot tarzini aks ettirsa, ingliz tilida uchraydigan "mirror", "clock", "train", "keyboard", "windmill" kabi birliklar esa sanoatlashgan jamiyat timsollaridir. Shu nuqtai nazardan qaranganda, topishmoqlar til orqali madaniyatni uzatishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, topishmoqlarda xalqning axloqiy-ruhiy dunyosi, qadriyatlar tizimi ham aks ettirilgan. O'zbek topishmoqlarida oilaviy qadriyatlar, ota-ona, mehnat, sabr-toqat singari tushunchalar ko'proq uchraydi. Bu xalqning kollektivistik xarakterga ega ekanidan dalolat beradi. Ingliz topishmoqlarida esa mustaqil fikrlash, shaxsiy bilim va tafakkurga urg'u beruvchi topishmoqlar ko'proq uchraydi.

Topishmoqlarni o'rganish orqali faqat til emas, balki madaniy arxetiplar, xalq tafakkurining tarixiy evolyutsiyasi, e'tiqodlar, estetik qarashlar haqida chuqur ma'lumotga ega bo'lish mumkin. Topishmoqlarning ko'plab variantlarining xalq og'zaki ijodi shaklida saqlanib qolganligi esa ularning xalq hayoti bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. O'zbek tilidagi topishmoqlarning ko'pi yozma shaklda kitoblarda qayd etilgan bo'lsa-da, ularning asl variantlari folklor ekspeditsiyalari orqali yig'ilgan. Ingliz tilida esa topishmoqlar internet saytlari, bolalar uchun mo'ljallangan kitoblar va multfilmlar orqali keng tarqalgan.

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, ingliz va o'zbek topishmoqlari madaniy, semantik va strukturaviy jihatdan sezilarli farqlarga ega bo'lsa-da, ularning umumiy funksiyasi — bilish, tarbiyalash, estetik zavq bag'ishlash va xalq tafakkurini aks ettirishda bir-biriga juda yaqin. Topishmoqlar har bir millatning milliy o'zligini, tarixini, mentalitetini, til boyligini saqlash va yangi avlodga yetkazishdagi eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ularni lingvokulturologik jihatdan o'rganish esa til va madaniyat orasidagi murakkab, ammo uzviy aloqalarni tushunishga katta hissa qo'shadi.

Shunday ekan, tilshunoslar, adabiyotshunoslar, pedagoglar va madaniyatshunoslar uchun topishmoqlarni chuqur o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ular til o'rgatishda, madaniyatni o'rgatishda, estetik tarbiya berishda va milliy o'zlikni shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abduazizov A. (2007). O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. Toshkent: Fan.

2. Akhmedov, M. (2013). O'zbek xalq topishmoqlari tili va uslubi. Toshkent: O'zRFA.
3. Barley, N. (1972). A structural approach to English riddles. *Journal of American Folklore*, 85(338), 54-66.
4. Basharin, G. P. (1986). *Narodnye zagadki i ikh poetika*. Moskva: Nauka.
5. Crystal, D. (2003). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.
6. Ergashov S. (2001). *Topishmoqlar - xalq donishmandligining durdonalari*. Toshkent: O'qituvchi.
7. Green, T. A. (1997). *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*. ABC-CLIO.
8. Haring, L. (2001). *Verbal Arts in Madagascar: Performance in Historical Perspective*. University of Pennsylvania Press.
9. Hudoyberganova D. (2010). *O'zbek xalq og'zaki ijodi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Jones, D. L. (1995). *English Riddles from Oral Tradition*. Oxford: Oxford University Press.
11. Khabibullayeva, M. (2016). *Lingvokulturologiya va o'zbek topishmoqlari*. Buxoro: BuxDU nashriyoti.
12. Knowles, E. (2005). *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*. Oxford University Press.
13. Nazokov, A. (2012). *Topishmoqlarning semantik-tuzilmaviy xususiyatlari*. Toshkent: Til va adabiyot instituti.
14. Propp, V. (1984). *Folklor va haqiqat*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
15. Webster, R. (2008). *The Riddle of the Riddle: Explorations into the Cultural History of Riddles*. Routledge.